

ЕКЗИСТЕНЦІЙНІ ЗАСАДИ ШКІЛЬНОЇ ГЕОГРАФІЇ: СМИСЛОВІ ТА ЦІННІСНІ ОРІЄНТИРИ

Нелін Є. В.

Школа I-III ступенів №300 м. Києва

ievgen.nelin@i.ua

З-поміж усіх шкільних дисциплін немає такої, яка б у час глобальних криз і суспільних трансформацій настільки переконливо формувала світогляд учнів і просторове бачення перспектив, визначала горизонти їх майбутнього самовизначення і, водночас, утверджувала усвідомлення відповідальності за довкілля і суспільство загалом, як географія. Не даремно, що саме географія, на рівні з курсом історії, упродовж військових інтервенцій традиційно зазнавали найбільшого ідеологічного втручання, перегляду змісту і корекції інтерпретацій простору, кордонів, а також територіальної ідентичності громадян. Разом з тим, географія залишається чи не єдиною дисципліною у шкільній ланці освіти, яка суперечить смисловим підходам в усталеній роками організації навчання учнів.

З початкової ланки освіти дітей тенденційно вчать, що працюючи у зошиті не можна виходити за межі окреслених полів, що червона ручка тільки для вчителя, що абзац ставиться двома пальцями з нового рядка, що кожен урок повинен шаблонно починатися з написання словосполучення «Класна робота» тощо. Натомість географія вчить абсолютно протилежному: що не потрібно себе обмежувати і мислити шаблонно. Потрібно бачити світ ширше за сторінку зошита чи умовні кордони, мислити просторово. Усупереч усталеній роками системі, яка формує слухняних і конформних дорослих, географія намагається сформувати здатність кожної дитини долати штучні обмеження, співвідносити локальне з глобальним, усвідомлювати мінливість світу і відповідальність за власний вибір. Відповідно, географія є перепорою, яка постає на шляху системи освіти, що прагне сформувати майбутні «гвинтики». У навчальному компоненті географія апелює не до механічного відтворення шаблонів і ритуалів шляхом повторення, а до просторової уяви, критичного мислення і внутрішньої свободи пізнання, що й становить її екзистенційний потенціал у системі шкільної освіти.

На жаль, внаслідок пандемії COVID-19, а згодом і з повномасштабним вторгненням Росії в Україну, географічна освіта, як і туристична галузь, почала стикатися з новими викликами, які доволі суттєво звузили можливості пізнання навколишнього світу, обмежили мобільність учнів, зменшили роль подорожей, як базового способу засвоєння географічного досвіду та актуалізували потребу переосмислення змісту і методів викладання предмета в умовах вимушеної ізоляції та воєнної небезпеки. Велика кількість учнів втратила мотивацію для вивчення географії, обмежуючись поодиноким дослідженням карти повітряних тривог. В умовах невизначеності увага таких дітей переважно зосереджена на повсякденних потребах і безпосередньому виживанні, що зменшує їх готовність до пізнання навколишнього світу, просторового мислення та усвідомленого планування власних перспектив. При цьому, зазначимо, що міграція дітей як за

кордон, так і в межах країни не підвищила їхньої зацікавленості до географії, а навіть навпаки, ще більше зменшила їх мотивацію до вивчення середовища.

За нашими спостереженнями це пов'язано передусім з тим, що більшість дітей, які були вимушені переїхати через війну, досі живуть спогадами минулого, не прагнучи пізнавати своє актуальне розташування та аналізувати перспективи можливих подальших переміщень. Щоденні суспільні лозунги про наближення перемоги, а також обіцянки повернутися до минулого і приємного укладу життя закарбовують у дитини відчуття перманентної і швидкоплинної реальності. Дитини не прагнуть вивчати щось нове і поглиблювати свої знання, натомість живе очікуваннями, які відображають синдром відкладеного життя. Таким чином, направленість їх думок, замість окреслення освітніх перспектив і визначення сенсів для подальшого розвитку, сфокусована на минулих реаліях.

З урахуванням цієї суперечності перед учителями географії постають нові виклики, головний з яких полягає у тому, щоб передавати учням не лише систему знань про світ, але передусім допомагати їм відновлювати втрачений зв'язок із простором як середовищем власного буття [1]. У ситуації війни і вимушеної міграції шкільний курс географії перестає бути класичною навчальною дисципліною, що пояснює закономірності розміщення природних ресурсів, населення чи господарства. Натомість географія набуває значення своєрідної екзистенційної практики осмислення простору, в якому людина опиняється, і, водночас, простору, в якому вона прагне реалізувати своє майбутнє. Саме тому одним із ключових навиків сучасної шкільної географії стає прищеплення учневі здатності бачити навколишню реальність не лише як тимчасове місце перебування, а як простір можливостей і відповідальності. У цьому контексті географія повинна переосмислити власні навчальні орієнтири.

На додачу зазначимо, що традиційна модель географічної освіти, що фокусується переважно на описовості територій, статистичних показників і господарських характеристик, дедалі більше втрачає свою переконливість. Натомість в сучасній освіті актуалізується потреба в такій моделі викладання географії, яка дозволяє учневі осмислювати власне місце у світі, співвідносити особистий життєвий досвід із глобальними процесами та усвідомлювати взаємозв'язок між локальними подіями і світовими трансформаціями.

Таким чином, у змісті географічної освіти, мова повинна йти передусім про формування нового типу мислення, що поєднує пізнавальний інтерес учня із особистісним переживанням простору. Особливого значення у цьому процесі набуває поняття просторової ідентичності. Для багатьох дітей, які пережили вимушене переселення або тривалу ізоляцію, звичні просторові орієнтири були зруйновані, через що їх світ розділився на «колишній дім», що існує у спогадах, і «тимчасове місце перебування», яке не сприймається як частина власного життя. У таких умовах географія постає дисципліною, що допомагає поступово відновлювати зв'язок між особистою історією дитини і простором, в якому вона перебуває. Через пізнання навколишнього середовища, аналіз локальних соціально-економічних явищ, а також знайомство з культурною і природною спадщиною регіону дитина починає усвідомлювати, що навіть у ситуації

вимушених змін вона залишається активним учасником глобальних процесів.

Не менш важливою стає і ціннісна складова географічної освіти. У сучасному світі, де екологічні, соціальні та політичні кризи дедалі частіше визначають траєкторію розвитку людства, географія, з-поміж інших дисциплін, найбільше здатна формувати відповідальне ставлення дитини до суспільства і довкілля загалом. Вона дозволяє побачити складну систему взаємозалежностей між природними ресурсами, економічними процесами і повсякденним життям, формуючи у такий спосіб морально-етичну позицію дитини щодо майбутнього. З цієї перспективи шкільна географія постає як дисципліна, що поєднує три взаємопов'язані виміри: власне пізнавальний, екзистенційний і ціннісний.

Пізнавальний вимір географії забезпечує розуміння закономірностей функціонування природних і соціально-економічних систем. Екзистенційний, натомість, допомагає учневі усвідомити власне місце у просторі і віднайти нові сенси у процесі пізнання. Ціннісний (аксіологічний) вимір при цьому формує відповідальне ставлення дитини до довкілля, суспільства і майбутніх поколінь.

Подальший розвиток географічної освіти в Україні, особливо в умовах війни і повоєнної відбудови, значною мірою залежатиме від здатності вчителів інтегрувати ці три виміри у зміст і методи навчання. У подальшій перспективі це відкриває можливість формування нового типу географічної культури, що поєднує відкритість до світу із глибоким усвідомленням значення рідного простору. Для суспільства, яке переживає складні історичні випробування і, водночас, прагне інтегруватися у глобальний військово-політичний дискурс, така культура мислення може стати важливою передумовою відповідального громадянства, сталого розвитку і збереження національної ідентичності. Саме тому екзистенційні засади шкільної географії слід розглядати не як абстрактну філософську ідею, а як одну з ключових педагогічних стратегій майбутнього. У часи, коли світ для багатьох дітей постає як простір небезпеки, невизначеності і втрати, географія здатна запропонувати альтернативні освітні концепти, в яких смислові орієнтири ґрунтуються на усвідомленні просторової взаємозалежності природних і соціальних процесів, формуванні цілісного образу світу і розвитку відповідального ставлення особистості до середовища свого існування.

Список використаних джерел

1. Nelin, Ie. Existential Analysis in Theory and Practice of Education. *Anthropological Measurements of Philosophical Research*, 2024. № 26. С. 149–156.